

Porezno pravo i porezni sistem I II i III sesija

april 2020.

Porezno pravo i porezni sistem

Porezno pravo u objektivnom smislu (norma agendi) sačinjavaju pravna pravila koja utvrđuju poreznu obavezu, porezne subjekte i porezne objekte.

Porezno pravo u subjektivnom smislu (facultas agendi) jeste ovašćenje države da putem zakonodavnih organa propiše poreze i da putem upravnih (poreznih) organa u zakonom propisanoj mjeri i obliku izvrši oporezivanje i naplatu poreza od poreznih obveznika.

Porezno pravo u subjektivnom smislu može se dijeliti na materijalno i formalno.

Materijalno porezno pravo obuhvata pravne odnose između poreznih organa i poreznih obveznika. Ti odnosi imaju svoju subjektivnu i objektivnu stranu.

Subjektivna strana materijalnog poreznog prava obuhvata prava i dužnosti poreznih subjekata.

Objektivna strana materijalnog poreznog prava obuhvata sve što se odnosi na porezni objekt i razrez poreza.

Porezni objekt ili predmet oporezivanja je sve ono za što zakon vezuje postanak porezne obaveze, a to su dosad uglavnom bili osobe, imovina, potrošnja, prihod, dohodak i promet.

Porezno pravo

Formalno porezno pravo

obuhvata postupak koji dovodi do izvršenja porezne obaveze tj. postupak:

- utvrđivanja porezne osnovice,
- razreza poreza,
- naplate poreza,
- po žalbi i
- kazneni postupak

Pravni aspekt oporezivanja ogleda se u tome da porezna obaveza, pored utemeljenosti na zakonu, ima prinudni karakter, odnosno da je za njeno neizvršavanje zapriječena primjena državnog aparata prisile.

To znači da, pored toga što je obaveza snošenja poreznog tereta propisana poreznim zakonodavstvom, neizvršavanje propisane obaveze podliježe primjeni prisile na izvršenje (prinudna naplata) i sankcija (novčanih i kazni zatvora).

Sankcije i postupci sancioniranja propisani su poreznim, krivičnim i krivičnoprocesnim, te prekršajnim zakonodavstvom.

Temeljenost na zakonu poreznih procedura u vezi sa određivanjem visine porezne obaveze i načina njenog izvršenja - plaćanja, obavezuje organe porezne (izvršne) vlasti na primjenu zakona i, u skladu sa principima podjele vlasti, ograničava njihove nadležnosti (samovolju i prekoračenje ovlasti u postupcima prema poreznim obveznicima);

Prinudan karakter porezne obaveze ogleda se u tome što:

- a) obveznikom poreza jedna osoba postaje bez njene saglasnosti, na temelju zakona,
- b) u slučaju ne poštivanja zakona država svoja potraživanja od poreznog obveznika može namiriti putem prinudne naplate,
- c) može pokrenuti postupak utvrđivanja prekršajne i krivične odgovornosti obveznika, te prema ishodu primijeniti sankcije;

Porezi

predstavljaju: opće, prinudno, bez protuusluge, (u pravilu) novčano davanje državi nenamjenskog karaktera, koje se utvrđuje prema poreznoj sposobnosti, i služi podmirenju općedruštvenih potreba, odnosno finansiranju države i njenih zadataka u okviru javnog sektora.

Porezni sistem

predstavlja ukupnost svih poreznih vrsta, oblika i podoblika, modaliteta i tehnika njihovog prikupljanja, koji se međusobno nadopunjavaju i čine, više ili manje, harmoničnu i sistematiziranu cjelinu, i u posmatranom vremenu posredstvom porezne administracije primjenjuju i kontroliraju, na nivou centralne i/ili nižih razina vlasti u jednoj zemlji.

Porezni sistem

čini ukupnost institucija i organa porezne vlasti i zakonom utvrđenih različitih poreznih oblika specifičnih po modalitetima oporezivanja i poreznim metodama, tj. metodama utvrđivanja porezne osnovice temeljem kojih se vrši razrez i obračun porezne obaveze i na posljetku ubiranje poreznih prihoda.

Poreznu vlast

predstavlja javno tijelo odgovorno za provedbu poreznih propisa određene države ili regionalne, odnosno, lokalne vlasti, te postupaka utvrđivanja porezne obaveze, prikupljanja poreznih prihoda i kontrolu takvog prikupljanja i osobe koje to tijelo angažira za provođenje njegovih ovlašćenja.

Porezni sistem

je skup poreznih oblika koji u svojoj ukupnosti djeluju unutar postojećeg socio-ekonomskog i političkog sistema ispunjavajući postavljene mu fiskalne, ekonomske, socijalne i druge ciljeve.

Oporezivanje

ima niz nezamjenjivih zadataka od značaja za ukupnu društvenu aktivnost u tokovima ekonomskog razvoja: počev od osiguranja materijalne osnove za funkcioniranje države i društveno-političke nadgradnje, preko učešća u organiziranju i usmjeravanju tokova reprodukcije (po osnovu distribucije poreznog tereta, kako u proizvodnji tako i u potrošnji), pa do oblikovanja općih i zajedničkih uslova života i privređivanja u okviru društvene (državne) zajednice.

Monizam ili pluralizam u poreznom sistemu

Koncept poreznog sistema u kojem postoji više poreznih oblika naziva se porezni pluralizam, za razliku od poreznog monizma, koji se zasniva isključivo na jednom poreznom obliku

U početku su porezni sistemi bili jednostavni i počivali na jedan ili dva porezna oblika, da bi se broj poreznih oblika s vremenom povećavao; kako se širio broj poreznih izvora, tako se povećavao broj poreznih oblika

Porezni monizam je neprihvatljiv za poreznu teoriju ali i praksu, a razloga je više; fiziokrati su se trudili da se u praksu uvede samo jedan porezni oblik; oni su se trudili da pojasne kako je poljoprivredna proizvodnja jedina ekonomska aktivnost koja može uvećati bogatstvo, pa su na toj osnovi tražili oporezivanje zemljišne rente (zemlja najveći oblik bogatstva)

Klasični ekonomski teoretčari su pobili učenje fiziokrata pa ukinuli ideju o zemljišnoj renti kao jedinom obliku poreza

Teorija dalje tvrdi kako je psihološki lakše plaćati više manjih poreznih opterećenja nego jedan veći

Ipak obzirom da su u modernim društvima vlada porezni pluralizam, neophodno je da mnoštvo poreza bude sistematizirano i racionalno

Prva porezna načela tzv. kanoni potiču od Adama Smitha (1779):

Svaki građanin dužan je državi plaćati porez i to prema svojim ekonomskim mogućnostima - srazmjernost

Obveza plaćanja poreza treba biti regulirana zakonom, porez ne smije biti proizvoljan - određenost

Porez se naplaćuje onda kada je to za poreznog obveznika najpovoljnije - ugodnost

Troškovi ubiranja poreza trebaju biti što niži kako bi teret poreznim obveznicima bio što podnošljiviji, a prihod države što veći

OSOBI NE KOJE TREBA IMATI “DOBAR” POREZNI SISTEM

Doticanje poreznih prihoda treba biti zadovoljavajuće.

Raspodjela poreznog tereta treba biti ravnomjerna. Vrijedi načelo jednakosti.

Nije važno samo mjesto na kojem se porez razrezuje nego i ko snosi teret poreza.

Porezi se trebaju ubirati tako da se minimizira uplitanje u donošenje ekonomskih odluka koje omogućuje učinkovito funkcioniranje tržišta.

Struktura poreznog sistema treba olakšati korištenje fiskalne politike za ostvarenje stabilizacijskih i razvojnih ciljeva.

Porezni sistem treba osigurati pravično i neproizvoljno ubiranje poreza koje će biti razumljivo poreznim obveznicima.

Troškovi naplate i izmirenja poreznih obaveza trebaju biti što niži i u skladu s ostvarenjem ostalih ciljeva.

I. Porezni subjekt : osoba/-e koja sudjeluje u oporezivanju

AKTIVNI - država - javnopravno tijelo/uža ili šira teritorijalna jedinica, ima pravo uvoditi nove porezne oblike te propisuje obavezu ubiranja poreza

PASIVNI - fizička/pravna osoba koja plaća porez iz svoje ekonomske snage.

II. Porezni obveznik : fizička ili pravna osoba koja je na temelju propisa obvezna snositi poreznu obavezu

Porezna obaveza :

zakonom propisana obaveza plaćanja poreza

Obaveza prestaje plaćanjem poreza - smanjivanjem ekonomske snage obveznika koja može biti

Formalna - nakon zadovoljenja svoje porezne obaveze obveznik je iskoristio mogućnosti prevaljivanja te je uspostavio ekonomsku snagu kakvu je imao prije zadovoljenja porezne obaveze. Ako porez nije moguće prevaliti, obveznik poreznu obavezu snosi ne samo formalno, nego i stvarno

Stvarna - zbog oporezivanja je trajno umanjena ekonomska snaga poreznog obveznika
Zasnivaju se na principu prevaljivanja poreza

III. Porezni destinatar je osoba koja je po namjeri zakonodavca unaprijed, svjesno i namjerno utvrđena da snosi porezni teret

Razdvajanje osoba poreznog obveznika i poreznog destinataru uglavnom se primjenjuje kod indirektnih poreza (smanjenje troškova ubiranja poreza)

IV. Konačni platac je osoba koja u krajnjoj liniji snosi porezni teret i čija je ekonomska snaga trajno smanjena

Ako porezni obveznik ne prevali porezni teret na neku drugu osobu, istodobno je i konačni platac

Ako obveznik uspije prevaliti porez, osoba na koju je porez prevaljen bit će porezni destinatar. Ako ta osoba ne uspije prevaliti porezni teret, osoba je konačni platac poreza

V. Porezni platac je osoba koja u ime i za račun poreznog obveznika plaća porez
Ako sam porezni obveznik uplaćuje porez, onda je u on(a) porezni platac; ali to može biti i treća osoba

Lični/osobni obuhvat

-Sadržajna dimenzija -
materijalna određenost poreznog obveznika (fizičke i pravne osobe)

-Formalna dimenzija-

Konkretiziranje vezanosti poreznog obveznika za određenu poreznu jurisdikciju (državljanstvo, fiskalna rezidentnost, fiskalna nerezidentnost)

Mjesna određenost obveznika

fizičke osobe: prebivalište, uobičajeno boravište
(ima stan u vlasništvu ili posjedu,
neprekidno boravi 183 dana u zemlji)

Ukoliko se ne može odrediti mjesto *prebivališta*, kod fizičkih osoba kao poveznica se uzima mjesto gdje se nalazi centar životnih interesa npr. mjesto gdje se nalazi porodica, zaposlenje tj. cijene se osobni/privatni i ekonomski interesi i spona koje obveznika vezuju za određeno područje, ukoliko su takvi interesi i spona podjednaki rezidentnost se cijeni prema uobičajenom mjestu stanovanja - mjestu *uobičajenog boravišta* osobe, a u nedostatku takvog mjesta kao četvrti subsidijarni kriterij utvrđivanja rezidenstva uzima se *državljanstvo*.

pravne osobe

mjesto gdje je *sjedište* upisano u sudski registar, odnosno *mjesto stvarne uprave* (mjesto na kojem se donose strateške odluke, mjesto gdje zasjeda uprava)

u slučaju dvojbi oko navedenih poveznica uzima se mjesto gdje je nastao povod za vođenje poreznog postupka

Predmetni obuhvat

Sadržajnu dimenziju čine:

dohodak i/ili dobit

izvor dohotka

definicija dobiti

Teritorijalna dimenzija

(načelo svjetskog dohotka, načelo zemlje izvora)

- Mjesna određenost oporezivog dohotka i dobiti

Porezne-pravne činjenice (skr. porezne činjenice)

su činjenice uz koje pravna norma veže neki specifično porezno-pravni učinak, tj. postanak, prestanak ili promjenu prava vezanih uz oporezivanje, odnosno porezno-pravnih odnosa.

Oporeziva činjenica jest ona porezno-pravna činjenica uz čije postojanje pravo veže, kao posljedicu, nastanak porezne obveze (pa se, dakle, ona javlja kao povod za oporezivanje).

MATERIJALNI ELEMENTI OPOREZIVANJA

I. Porezni izvor (dobro) – društveno opće prihvaćena, u novcu izraziva, vrijednost uz koju pravni poredak veže poreznu obavezu obuhvata sva materijalna sredstva iz kojih se plaća porez – dohodak, prihod, imovina

Najviše problema javlja se kod definicije dohotka

Porezni sistem treba zasnivati pretežno na oporezivanju dohotka kao obnovljive kategorije, a manje na oporezivanju imovine

II. Porezni objekt (predmet oporezivanja) daje nam odgovor na pitanje *na što se ubire porez ?*

Npr. kod poreza na promet porezni izvor je prihod/dohodak, dok su objekt oporezivanja proizvodi, usluge, prava i nekretnine koji se nalaze u prometu

III. Porezna osnovica - kvantitativna i kvalitativna konkretizacija poreznog objekta - (brojčano izražavanje) poreznog dobra (izvora) ili njegovog dijela na koji se primjenjuje porezna stopa

IV. Porezna stopa - veličina poreznog tereta izražena u jedinicama prema poreznoj osnovici

Utvrdjuje se u apsolutnom iznosu, u postotku ili promilu; u pravilu se iznos dužnog poreza izračunava primjenom porezne stope izražene u postotku, npr. 15% na 100

V. Porezna sposobnost (porezni kapacitet) je mogućnost poreznog obveznika da iz svoje ekonomske snage plati porez
Pravilno određivanje porezne sposobnosti ima značajnog utjecaja na uspješnost provođenja fiskalnih i nefiskalnih ciljeva oporezivanja

Porezna sposobnost
baza na kojoj počiva odnos porezne vlasti i poreznog
obveznika

Objektivni elementi
sticanje i posjedovanje, te prenos i trošenje dohotka,
imovine, dobiti

Subjektivni elementi
egzistencijalni minimum
lična ocjena o dobrima podložnim oporezivanju
porezni moral

Metode utvrđivanja porezne sposobnosti

Direktna metoda (metoda vlastite prijave obveznika)

Indirektna metoda (metoda na izvoru, po odbitku, odnosno metoda prijave treće osobe)

Službena metoda (zvaničnog utvrđivanja)

Indicijarna metoda (spoljnih znakova)

Metoda parifikacije

Klasifikacija poreza :

Subjektivni i objektivni - da li se vodi računa o subjektivnim okolnostima, npr. poreznoj snazi obveznika ili ne

Porez na dohodak je subjektivni porez, dok je porez na imovinu objektivni porez

Posredni (indirektni, neizravni) i neposredni (direktni, izravni)

- Da li su porezni obveznik i porezni destinatar ista osoba?
- Da li se porezna sposobnost manifestira u stjecanju i posjedovanju dohotka i imovine ili u njihovom prijenosu?

Posredni/indirektni porezi su oni kod kojih su porezni obveznik i porezni destinatar različite osobe - prevaljivost!

Posredni porezi imaju negativan regresivni učinak na raspodjelu dohotka

Specifični (plaćaju se po jedinici proizvoda) i
ad valorem (plaćaju se u procentu od iznosa
porezne osnovice)

Proporcionalni (porezne stope rastu jednako kao i
porezna osnovica),
progresivni (porezne stope rastu brže) i
regresivni (porezne stope rastu sporije)

POREZNE STOPE (porezna tarifa)

Porezna stopa izražava odnos između porezne osnovice i iznosa dužnog poreza

Proporcionalne porezne stope

Ne mijenjaju se s promjenom porezne osnovice → primjenjuje se stalno ista porezna stopa bez obzira na visinu osnovice

Ona neutralno djeluje na odnose među ekonomskim snagama → odnosi koji su postojali prije oporezivanja ostaju isti i nakon toga. Npr:

porezni obveznik A ima por. snagu 1000 novčanih jedinica,

porezni obveznik B ima por. snagu 2000 n.j.

Porezna stopa iznosi 20 %

$$1000 : 2000 = 200 : 400 = 800 : 1600 = 1 : 2$$

Direktna progresija

Na povećanu poreznu osnovicu neposredno se primjenjuje povećana porezna stopa

Razlikujemo :

Punu (stalnu) progresiju kada se povećana porezna stopa primjenjuje na čitav iznos osnovice

Nedostatak metode je taj da vrlo malo povećanje porezne osnovice vodi oporezivanju višom stopom

Raščlanjena (lomljena) progresija oblik primjene progresivnih poreznih stopa kada se porezna osnovica raščlani na dijelove pa se samo na dio (rasta) porezne osnovice primjenjuje uvećana porezna stopa

Indirektna progresija

Prema poreznoj stopi radi se o proporcionalnom oporezivanju, ali zbog načina primjene porezne stope učinak oporezivanja isti je kao da se radi o progresivnom oporezivanju

Porezni teret se za veće osnovice povećava ne samo apsolutno, nego i relativno

Odnosi koji su postojali prije oporezivanja mijenjaju se nakon oporezivanja

FINANSIJSKO POLITIČKA NAČELA OPOREZIVANJA

trebaju omogućiti ostvarenje fiskalnog cilja oporezivanja. Kao rezultat njihovog provođenja ostvaruje se priliv finansijskih sredstava od oporezivanja.

Načela su :

Izdašnost poreza – primjena poreza u cjelini treba biti takva da osigura količinu finansijskih sredstava dovoljnu za finansiranje zadataka države

Elastičnost poreza – porezni sistem treba biti izgrađen tako da se bez većih problema mogu ubirati potrebni iznosi, čak i u slučajevima kada to zahtijeva izmjenu poreznih oblika koji se koriste

EKONOMSKO- POLITIČKA NAČELA OPOREZIVANJA

odnose se na ekonomske posljedice oporezivanja

Plaćanje poreza umanjuje ekonomsku snagu poreznog obveznika

→ za fizičku osobu to znači umanjenje kupovne snage;

→ za pravnu osobu smanjenje mogućnosti ulaganja u novi proces reprodukcije

Subnačela su:

Načelo izbora poreznog izvora

Načelo izbora poreznog oblika

SOCIJALNO – POLITIČKA NAČELA OPOREZIVANJA

Pored fiskalnih, porezi imaju i nefiskalne učinke te tako utječu i na društveni položaj poreznih obveznika

Plaćanje poreza za obveznika je uvijek teret i pri definiranju poreznih karakteristika treba odgovoriti na niz pitanja:

Ko je obveznik plaćanja poreza?

Koliki porezni teret snosi/treba snositi?

Načela su:

Načelo opće porezne obveze (univerzalnosti)

Načelo ravnomjernosti oporezivanja

Načelo opće/univerzalne porezne obaveze

Porez je civilizacijska tečevina, a plaćanje poreza opća je obaveza državljana/stanovnika neke države

Ovakvo pravilo je samo naizgled pravedno - u stvarnosti postiže se sasvim suprotan učinak

Pojedincima slabijeg ekonomskog stanja plaćanje poreza ugrozilo bi egzistenciju, stoga se od oporezivanja oduzima egzistencijalni minimum

Egzistencijalni minimum predstavlja iznos dohotka/vrijednost imovine za koji se pretpostavlja da je svakom članu zajednice potreban za podmirenje osnovnih životnih potreba, kako onih osobnog karaktera tako i potreba članova porodičnog domaćinstva

Načelo ravnomjernosti

Porezni teret mora biti ravnomjerno raspoređen

- svaki porezni obveznik treba snositi određeni dio poreza

Pitanje je : *koliki taj dio treba biti?* → to je najteže pitanje ravnomjernosti u oporezivanju

Porezni teret treba se snositi u skladu s načelom porezne snage

Progresivno oporezivanje

ADMINISTRATIVNO-POLITIČKA NAČELA

Načelo određenosti poreza

Sva pitanja vezana uz oporezivanje moraju biti definirana zakonom

Poreznom obvezniku mora biti omogućeno da unaprijed izračuna iznos svoje porezne obveze

Načelo ugodnosti plaćanja poreza

Porezni sistem treba biti takav da se obveznici što manje odupiru plaćanju poreza

Da plaćaju svoju obavezu u za njih povoljno vrijeme

Da je plaćaju na mjestu koje im je lako i bez većih troškova dostupno

Da im se omogući postupno plaćanje poreza

Načelo ekonomičnosti odnosno jeftinoće plaćanja/ubiranja poreza

Što niži administrativni troškovi jer se njihovo povećanje odražava kao opterećenje poreznih obveznika

Principi poreznog prava izvedeni iz ustavnog principa vladavine prava

- princip jednakosti - opštost obaveze - oslobađanja - mjera - porezne politike uvedena su zakonom (pravičnost kao standard u odmjeravanju porezne obaveze)
- princip zakonitosti poreza /ovlaštenje za uvođenje i ubiranje poreza u zakonu.
- princip ustavnog ograničavanja subjektivnog poreznog prava države
- princip zaštite povjerenja poreznih obveznika u poreznu administraciju
- princip srazmjernosti cilja i sredstava u poreznom postupku (prijava i kada je obveznik oslobođen)
- princip povjerljivosti poreznih informacija

NULLUM TRIBUTUM SINE LEGE

- nisu dopušteni sporazumi porezne administracije i obveznika u pogledu visine porezne obaveze /moguće odgode plaćanja duga/

- tumačenje

in dubio contra fiscum - u prilog onome čije se slobode i imovinska prava ograničavaju

in dubio pro fisco - političke naravi - interes države iznad privatnih interesa

restriktivno - bez proširivanja analogijom

jer porezna norma ograničava vršenje obveznikovih prava

jer je porezna norma izuzetak od opštih principa pravnog sistema

- isti kriteriji tumačenja koje je opća pravna teorija formulisala

suprotstavljanje evaziji - tumačenje prema ekonomskoj suštini

PRINCIP USTAVNOG OGRANIČAVANJA SUBJEKTIVNOG POREZNOG PRAVA DRŽAVE

zaštita ljudskog dostojanstva/egzistencijalni min.

zaštita privatne sfere /tajnost pisama i dr. sr.

Dva su osnovna cilja koja se ostvaruju putem poreza:

1. **FISKALNI** – osiguranje finansijskih sredstava potrebnih za finansiranje javnih rashoda vezanih uz podmirenje javnih potreba, javnih dobara i koristi

2. **NEFISKALNI** – svi ostali ciljevi

Redistributivni, ekonomski, socijalni, zdravstveni, demografski, ekološki, politički itd

Ciljevi se mogu postizati:

Direktnim putem – **neposredno** - ciljevi oporezivanja se postižu direktnim djelovanjem na proizvodnju i plasman

Indirektnim putem – **posredno** - porezi se koriste kao instrument socijalne politike te se njima može utjecati i na odluke iz područja demografske politike, te za ostvarenje ekoloških ciljeva, kao i onih iz oblasti zdravstva

Osnovna ideja vodilja pri izgradnji modernog poreznog sistema bila je traženje odgovora na pitanje o tome:

a) kako ostvariti načelo plaćanja poreza shodno ekonomskim mogućnostima poreznih obveznika - načelo koje su francuski revolucionari potkraj 18. stoljeća uključili u poznatu Deklaraciju o pravima čovjeka i građanina - član 13.: „porezni teret mora biti podjednako raspoređen na građane u skladu s njihovim imovinskim mogućnostima“, i

b) kako ostvariti zahtjev za takvim oporezivanjem, koje će biti ekonomski neutralno - koje neće utjecati na cijenu faktora proizvodnje. Drugim riječima, novi sistem oporezivanja trebao je biti pravedan i ekonomski učinkovit. (Jelčić Barbara i Jelčić Božidar, Porezni sustav i porezna politika, Informator, Zagreb, 1998, str. 112.)

Porezno opterećenje - (porezni teret, porezna presija) jest iznos svih ili pojedinih poreza kojeg mora platiti osoba koja je za to poreznim propisima utvrđena. To može biti porezni obveznik ili porezni destinatar, ali i svaka druga osoba, koja faktično plaća porez ako je na nju prevaljen.

Izraz porezni teret odnosno porezno opterećenje povezuje se uz osobu koja definitivno i trajno izdvaja iznos poreza iz svoje ekonomske snage.

U osnovi porezne evazije nalazi se otpor plaćanju poreza, koji je inherentan svakom poreznom obvezniku, odnosno konačnom platcu poreza.

Intenzitet otpora zavisi od mnogih elemenata:

- a) visine poreznog opterećenja (djelovanjem zakona opadajućih prinosa otpor plaćanju poreza pri visokom poreznom opterećenju djelovao bi tako da bi rast poreznih prihoda bio sve sporiji do njihovog apsolutnog pada);
- b) namjene trošenja sredstava prikupljenih porezima ((ne)postojanje unaprijed određene namjene na čije izvršenje će sredstva prikupljena po osnovu poreza biti usmjerena utječe na otpor plaćanju poreznih obaveza, odnosno, na povećanje ili smanjenje takvog otpora);
- c) poreznog oblika (otpor plaćanju poreznih obaveza izraženiji je u primjeni direktnih poreznih oblika nego indirektnih - koji se plaćaju pod anestezijom);
- d) percepcije javnosti da li je porezni sistem pravičan ili nije (otpor plaćanju poreza vezuje se i intenzivniji je u poreznim sistemima u kojima se vrši nepravična raspodjela poreznog tereta);

Otpor podmirenju poreznih obaveza se ne manifestira na isti način kod poreznih obveznika direktnih poreza i indirektnih poreza, iz razloga što se indirektni porezi plaćaju "pod anestezijom", dok se direktni porezi plaćaju u procentu od zarađenog dohotka, odnosno ostvarene dobiti i moguće ih je s lakoćom, bez posebnih znanja i vještina, utvrditi.

I pod pretpostavkom da se primjenom određenog poreza može ostvariti utvrđen cilj porezne politike, da je izabran pogodan porezni oblik čijom je primjenom moguće ostvariti taj cilj oporezivanja, mogu se pojaviti veća ili manja odstupanja od svrhe oporezivanja (povećanje, odnosno smanjenje očekivanog djelovanja poreza zbog određenog ponašanja osoba pogođenih oporezivanjem, zbog njihove reakcije - npr. zbog porezne utaje ili nenamjernog prevaljivanja), odnosno u ekstremnim slučajevima učinak oporezivanja može biti suprotan cilju porezne politike zbog porezne evazije i nenamjeravanog prevaljivanja poreza.[Jelčić, Božidar, Financijsko pravo i financijska znanost, Informator, Zagreb, 1998., str. 210.]

Nije dovoljno samo kreirati poreznu politiku, primjeniti sredstva za postizanje postavljenih željenih ciljeva, nego se pored poreza javljaju drugi faktori čiji utjecaj na postizanje tih ciljeva može biti itekako bitan.

Ti faktori su slijedeći:

okolnosti pod kojima se određeni porezni oblik primjenjuje, socio-ekonomski ambijent, mikro i makroekonomska kretanja, kao i vladavina prava, demokratsko ozračje, pridržavanje normi društvenog morala, kako od strane izabраниh predstavnika vlasti, tako i od šire populacije, i poštivanje društvenih vrijednosti i različitosti, nekorumpiranost i kredibilitet vlade - naročito porezne administracije, te drugi sociološki i kulturološki faktori u većoj ili manjoj mjeri utječu ili mogu utjecati na ponašanje fizičkih i pravnih osoba - poreznih obveznika i na njihov odnos prema uspostavljenim poreznim obavezama.

Do izbjegavanja plaćanja porezne obaveze, bilo da se radi o aktivnostima vezanim za prevaljivanje poreznog tereta s osobe koja je označena kao porezni obveznik na neku drugu osobu koja će snositi porezni dug, ili, pak, da se radi o iznalaženju praznina među zakonskim odredbama, te zloupotrebi poreznih olakšica, povlastica i djelomičnih oslobođenja od porezne obaveze

- u pravilu dolazi zbog nedovoljne educiranosti stanovništva o porezima i neinformiranosti o pozitivnim propisima,
- nekonzistentnosti poreznih odredbi, kompliciranog poreznog sistema i zakonodavstva, propusta učinjenih od strane porezne administracije,
- nepovjerenja prema postojećoj vlasti i percepcije javnosti o pravičnosti poreznog sistema,
- niskog poreznog morala i s tim u vezi neadekvatne kaznene politike i blagih sankcija za prekršitelje zakona, te i
- izraženog, relativno visokog poreznog opterećenja, nedestiniranosti poreza tj. nepoznavanja namjene trošenja sredstava prikupljenih po osnovu poreza što, pojedinačno ili ukupno, kod poreznog obveznika stvara otpor i motivira ga da pokuša izigrati zakon i izbjeći porezne obaveze.

Uvođenje poreza izaziva niz psiholoških reakcija kod poreznog obveznika, koje opet dovode do bihevioralnih promjena, odnosno promjena u ponašanju poreznih obveznika (fizičkih i pravnih osoba), usmjerenih na očuvanje njihove ekonomske snage i opiranje najavljenom poreznom pritisku.

Postojanje poreza, kao i promjene već postojećih poreznih oblika koji se primjenjuju u određenoj državi, odnosno njenom poreznom sistemu, uvijek ostvaruje izvjesni utjecaj na pasivne subjekte poreznopravnog odnosa, tj. porezne obveznike, koji izmjenom svojega ponašanja nadalje proizvode povratne utjecaje na ekonomski i društveni sistem.

Psihološka reakcija uglavnom se odnosi na negodovanje i neprihvatanje novog, odnosno, dodatnog tereta koji porezna obaveza podrazumijeva, te se ponašanje subjekata mijenja u pravcu iznalaženja načina za očuvanje postojećeg dohotka, dobiti i/ili imovine na postojećoj razini.

Otpor obveznika prema nastaloj poreznoj obavezi može se ispoljiti putem zakonitog i nezakonitog ponašanja.

U pokušaju definiranja izbjegavanja poreza polazište treba biti koncept strateškog poreznog ponašanja (ili agresivne strategije poreznog planiranja) koje predstavlja akcije, dizajnirane isključivo za smanjenje porezne obaveze čija je zakonitost pod znakom pitanja.

Tri su kategorije strateških poreznih ponašanja:

1. porezna utaja,
2. zakonito izbjegavanje porezne obaveze i
3. dopuštene porezne uštede putem poreznog planiranja.

Porezna utaja je namjeravano nelegalno ponašanje koje uključuje direktnu povredu, odnosno grubo kršenje poreznog prava radi izbjegavanja plaćanja poreza.

Porezi neminovno dovode do promjene modaliteta ponašanja poreznih obveznika na tržištu, bilo da rezultiraju modificiranjem njihovih aktivnosti i potrošnje, bilo da intenziviraju radni napor i zalaganje.

Od psihološke dolazi do fizičke-faktičke reakcije obveznika na porezni teret, te on poduzima određene aktivnosti i postupke kako bi takav teret smanjio, ublažio ili, pak, izbjegao.

Kada obveznik poduzme aktivnosti kojima nastoji izigrati zakon, bilo da se radi o :

- pogrešnom prikazivanju ostvarenog prometa i prihoda (fiktivno smanji),
- pogrešnom prikazivanju troškova poslovanja (fiktivno uveća),
- neprikazivanju stvarnog broja zaposlenih radnika i
- neprikazivanju stvarnog iznosa zarađenog dohotka,

takvo ponašanje indirektno producira umanjen dotok poreznih prihoda čime se slabe fiskalni efekti oporezivanja.

Signalna dejstva nastaju i prije nego što je porez uveden.

Signalna dejstva pojedinaca mogu se javiti u periodu formiranja dohotka i u periodu potrošnje dohotka

1. slučaj se javlja kada pojedinci napuštaju profesiju i posao koji se želi oporezivati;
2. slučaj promjena profesije, promjene mjesta boravka, dakle izbjegava se potrošnja koju država namjerava oporezivati

Npr. ako neko izbjegava cigarete i duhan ili neće više da konzumira alkohol ili neće da troši luksuzne proizvode već troši razne surogate ili sve to smanjuje na manju mjeru, on time ne želi da porez na potrošnju snosi onako kako je to predvidjela poreska vlast.

- radi se o tzv. "stvarnoj supstituciji". Ali ako je riječ o hljebu, šećeru, soli, ulju i drugim artiklima koji su za život neophodni oni se ne mogu tako lako zamijeniti drugim artiklima i signalna dejstva postaju neznatna ili se uopće ne javljaju.

Svakome je dozvoljeno da bira svoju profesiju i potrošnju, mjesto boravka i obavljanja djelatnosti. Ovakvo izbjegavanje nije zabranjeno, pa se stoga ovdje radi o tzv. zakonitom izbjegavanju ili evaziji poreza.

Porezna evazija

▶ Nastaje kao rezultat otpora koji porezni obveznik osjeća prema plaćanju poreza

▶ **ZAKONITA / DOPUŠTENA POREZNA EVAZIJA**

- ▶ Obveznik ne dolazi u sukob sa zakonom
- ▶ Može biti namjeravana i nenamjeravana

▶ Namjeravana porezna evazija

- ▶ Postoji u slučaju kada obveznik poduzima aktivnosti upravo sa svrhom da izbjegne plaćanje poreza

(npr. prestaje kupovati luksuzne proizvode zbog visokog poreznog opterećenja tih proizvoda, promijeni sjedište poslovanja ili smanji broj proizvodnih faza)

▶ Nenamjeravana porezna evazija

- ▶ Porezni obveznik poduzima aktivnosti koje ga oslobađaju plaćanja poreza, ali to nije bio osnovni motiv njegovog ponašanja

Problemi se u svakom poreznom zakonodavstvu susreću pri suočavanju sa identificiranjem linije razgraničenja između zakonitog i nezakonitog poreznog ponašanja u izbjegavanju tereta porezne obaveze.

Otpor obveznika prema plaćanju poreza prerasta u krivično djelo tek preduzimanjem radnje čija je posljedica uskraćivanje poreza državi.

NEZAKONITA/ NEDOPUŠTENA POREZNA EVAZIJA

UTAJA (DEFRAUDACIJA) koja se javlja kada porezni obveznik ne prijavljuje sve ili dio činjenica bitnih za oporezivanje

- predstavlja izbjegavanje poreza, koje se ogleda u lažnom vođenju poslovnih knjiga i evidencija, kod trgovačkih, zanatskih, advokatskih, liječničkih i drugih preduzeća, ustanova i dr., s namjerom da se lažno prikažu troškovi, ukupan prihod i dohodak i umanji porezna obaveza.

KRIJUMČARENJE (KONTRABANDA, ŠVERC) koji se odnosi na izbjegavanje plaćanja poreza na potrošnju i carine

- kada se roba koja podliježe poreznom i carinskom nadzoru krišom protura, švercuje i pri tome koriste razne manipulacije i nepravilnosti sa namjerom da se izbjegne plaćanje odgovarajućih fiskalnih obaveza.
- obuhvata izbjegavanje plaćanja carina i drugih carinskih pristojbi pri uvozu, izvozu, eventualno i tranzitu robe, kao i izbjegavanje plaćanja posrednih poreza unutar državnih granica (npr. prodaja duhana i alkohola neposredno od proizvođača krajnjim korisnicima, a da pri tome nije plaćen porez na promet).

Efekti prije oporezivanja: signalna dejstva poreza

Efekti nakon oporezivanja

Faze kod efekata nakon oporezivanja

Efekti nakon plaćanja poreza

Uticaj incidence na rad i proizvodnju

▶ Porezna amnestija

- ▶ **Raspodjela poreznog tereta vrši se na temelju poreznih zakona, dok se paralelno s tom pravnom, odvija ekonomska raspodjela poreznog tereta.**
- ▶ **prevaljivanje poreza - je ekonomski proces izazvan poreznim opterećenjem koji se javlja na tržištu u vidu promjene u cijenama proizvodnih dobara i usluga.**

- ▶ **Državni organi, polazeći od općeg interesa, utvrđuju finansijsku raspodjelu tereta, ali porezom opterećeni pojedinci - obveznici, polazeći od posebnih interesa, individualno naknadno vrše novu, ekonomsku raspodjelu poreznog tereta - što se naziva prevaljivanjem poreza.**
- ▶ **Efekti u vezi sa prevaljivanjem poreza mogu se, uglavnom svrstati u četiri grupe prema broju faza kroz koje prevaljivanje može da prođe.**

Faze kod efekata nakon oporezivanja

Perkusija ili impact - predstavlja prvu fazu oporezivanja i označava efekte koji nastaju sa označavanjem fizičkog ili pravnog lica koje je dužno po zakonu da plati porez, tj. za utvrđivanjem poreznog obveznika.

Reperkusija ili prevaljivanje - je faza u kojoj je porezni obveznik koji je po zakonu dužan da plati porez, prihvatio porezni teret, ali ne i da ga konačno podnese.

Porezni obveznik oslobodiće se u ovoj fazi poreznog tereta tako što će iznos poreza unijeti u cijenu svojih proizvoda, kada kažemo da ga je prevalio unaprijed, ili

će se poreznog tereta osloboditi preko smanjenja nabavne cijene robe ili smanjenja plata radnika, kažemo da ga je prevalio unazad.

bočno prevaljivanje poreza - kada obveznik nije u stanju da prevali porez kojim se oporezuje jedan proizvod, niti preko povećanja njegove prodajne cijene, ni preko smanjenja cijena nabavnog materijala za njegovu proizvodnju ili preko smanjenja plata, već iznos poreza unosi u cijenu robe koja nije oporezovana i na taj način se lišava poreskog tereta.

- cijene su ekonomske kategorije koje omogućavaju prevaljivanje poreza, bez njih prevaljivanje ne bi bilo moguće.

Incidenca (latinski indicere - prekinuti)

- ▶ ona faza u procesu prevaljivanja poreza kada više ne postoji mogućnost da se porez prevali bilo na koga unaprijed, unazad ili bočno
- ▶ predstavlja fazu koja sadrži efekte koji nastaju kod prevaljivanja kad lice pogođeno porezom nije u stanju ni na jedan od gore spomenutih načina da se oslobodi poreznog tereta.

To su efekti koji označavaju krajnji rezultat oporezivanja kod jednog poreznog obveznika, odnosno destinatora i osnovni efekat poreza jeste umanjivanje ekonomske snage, odnosno kupovne moći.

Difuzija

- faza koja nastaje kao izraz efekta iz svih ranijih grupa - naziva se difuzija ili opšti efekat oporezivanja - izraziće se preko oscilacija u ponudi i potražnji. Oscilacije u ponudi i tražnji sa svoje strane utiče na proizvodnju što može da se odrazi u vidu strukturnih promjena, ili što je najgore, da se izazove smanjenje globalne proizvodnje.

▶ Neki porezi su teže prevaljivi: slučaj sa porezom na dohodak. Isto je sa porezom na nasljeđe, porezom na poklone, porezom na lutrijske zgoditke i još nekim. Pa ipak vrlo je rijedak porez koji nije prevaljiv.

▶ Porezi na potrošnju načelno su prevaljivi, ali niti se može reći na koju kategoriju potrošača, niti u kojoj mjeri (onaj koji je ekonomski jači, prevaliće na ekonomski slabijeg i tako izbjeći obavezu koju mu je poreski organ utvrdio).

- ▶ Za prevaljivanje je nužno da postoji cijena preko koje se porez prenosi i na drugo lice. Da nije tržišta ne bi bilo ni prevaljivanja. Cijena se uslijed poreza normalno povećava, ali prevaljivanje u tom slučaju prikriveno postoji i onda kada cijena ostane ista, ali se kvalitet ili kvantitet robe izmijeni.
- ▶ Kod ovih poreza osobit značaj ima stepen elastičnosti ponude, odnosno potražnje izvjesne robe. Od toga zavisi hoće li porez uticati više ili manje na jednu od ovih strana i omogućiti prevaljivanje ili ne. Tu postoje dvije situacije:
- ▶ Ukoliko je elastičnija potražnja za robom, utoliko jače reaguje - sve manjom kupovinom robe - na pokušaj prodavca da podigne cijene i porez prevali te će porez više teretiti prodavca.
- ▶ Obratno, ukoliko je elastičnija ponuda, tj. ukoliko prodavac nudi sve manje robe, utoliko će porez prije pasti na kupca.
- ▶ Za prevaljivanje je od osnovnog značaja da li naplata poreza stoji u vezi sa pojavom proizvodnje i razmjene: tako gdje nje nema ni porez se ne može prevaliti. To je slučaj sa porezom na nasljeđe koji je (načelno) neprevaljiv. Tako je i sa porezom na poklone, na lutrijske dobitke i sl. Ali su zato porezi na prihode od zgrada, zemljišta, preduzeća slobodnih zanimanja i td. prevaljivi, jer su osnovani na razmjeni i proizvodnji.

- ▶ U fazi incidence, trećoj fazi, ispituju se dejstva već plaćenog poreza, analizira se situacija koju stvara incidenca na razne subjekte u društvu, a posebno u privredi.
- ▶ Postavlja se pitanje kako se plaćeni porezi reflektiraju na različite učesnike u privredi? Kako utiču na novac, cijene, rad preduzetničke inicijative, investicije, potrošnju, štednju, da li stimulišu proizvodnju ili ne, kakav je psihološki efekat poreza itd.
- ▶ Incidenca izaziva lančanu reakciju i posljedice i kod privrednih društava, poduzetnika i kod pojedinaca, te zajednice u cjelini.
- ▶ Kod pojedinaca i preduzeća pojavljuje se niz mogućnosti putem kojih mogu voditi borbu za povrat ekonomskih pozicija koje su imali prije oporezivanja. To mogu biti mjere: da se poveća dohodak učinkovitijim i dužim radom, zatim da se smanji potrošnja, da se umanja štednja i investicije, što sve skupa utiče na formiranje nacionalnog dohotka i njegovu raspodjelu i preraspodjelu.

Uticaj incidence na rad i proizvodnju

U vezi s uticajem incidence na rad i proizvodnju postoje dvije teze.

- ▶ Po jednoj (optimističkoj) porezi usljed difuzije i kompenzacije doprinose porastu proizvodnje, a time i nacionalnog dohotka, a
- ▶ po drugoj (pesimističkoj) porezi proizvode samo negativne posljedice u privredi i oni su "nužno zlo" koje treba svesti na najmanju mjeru. i pozitivno i negativno gledanje je rezultat krajnosti.
- ▶ Porezi mogu uticati i motivirajuće i demotivirajuće na radni elan, štednju i investicije. Sve zavisi, s jedne strane, od oblika poreza i poreskih tarifa, a, s druge strane, od vrste obveznika i visine njihovog dohotka, prihoda, dobiti, potrošnje itd.

Porezni moral bit će viši:

Ako porezni obveznici vjeruju da je porezni teret ravnomjerno i pravedno raspoređen

Ako su svjesni da kvaliteta i ponuda javnih dobara ovise o porezu koji treba platiti

Ako je plaćanje poreza vezano uz neku socijalno-političku, patriotsku, etičku i sličnu svrhu

Kako se porezni obveznik može osloboditi obaveze plaćanja poreza ?

Ako je porezni obveznik poduzeo neke akcije **prije** nego što je porez platio, radi se o **poreznoj evaziji**

Ako poduzme radnje **nakon** što je platio porez, radi se o **prevaljivanju poreza**